

УДК: 159.923.5:738.635

Людмила Анатоліївна Снігур,
доктор психологічних наук, професор, Військова академія (м. Одеса),
Едуард Іванович Сарафанюк,
кандидат педагогічних наук, професор, Військова академія (м. Одеса),
Володимир Володимирович Луханін,
викладач, Військова академія (м. Одеса),
вул. Фонтанська дорога, 10, м. Одеса, Україна,
Валентин Володимирович Ворона,
викладач, Національний університет «Одеська морська академія»,
вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ЯК ЛІДЕРА

У статті надані результати дослідження можливостей сприяння становленню особистості курсанта як лідера у вищому військовому навчальному закладі. Процес становлення лідера складається з трьох складових: інформаційної, формаційної і досвідної. Важливим є здійснення аналізу та самоаналізу розвитку лідерських якостей за допомогою військового товариства, отримання курсантами знань про лідерські якості та компетентна реалізація знань на практиці. Лідерство реалізовує себе в характері особистості. Розсудливість, справедливість і мужність у служінні ідеї захисту недоторканості кордонів, державності та народу України і вміння ставити високі завдання перед собою та іншими є базовими чеснотами лідера.

Ключові слова: формування, особистість, курсант, лідер, захисник, чеснота.

Актуальність реалізації завдання вищої військової школи щодо формування майбутнього офіцера як лідера обумовлюється необхідністю перемоги у боротьбі українського народу за власну гідність і недоторканість кордонів української держави, з одного боку, та неповною готовністю випускників вищих військових навчальних закладів до виконання функцій лідерів, з іншого. При цьому основоположним є розуміння ними цієї місії.

Необхідність урахування умов нової Воєнної доктрини та виконання лідерських функцій в умовах бойового стресу спонукає до нових пошуків реалізації цього завдання. Слід враховувати також, що війна точиться в умовах витонченого і нахабного інформаційно-психологічного впливу з боку ворога.

Проблема військового лідерства для свого обговорення може залучити багатьох науковців – не тільки психологів, але й філософів, істориків, соціологів.

У сучасних умовах особливо важливою є філософська та культурна спадщина українського народу стосовно формування юнака як лідера і воїна (О. Найден, О. Опанович).

Принципово важливою є трьохструктурна компонентна база розвитку особистості в розумінні лідерства як тривалого результату виникнення відповідного новоутворення характеру (О. Діанін-Гавард та ін).

Сприяння розвитку лідера є важливою складовою підготовки курсанта до виконання професійних обов'язків з керівництва підлеглими (В. Ягупов та ін.) і життєвої місії, позиції особистості в суспільстві (В.І. Осьодло, М.І. Пірен).

Аналіз провідних теорій лідерства [1] та зростання інтересу до теорії і практики цього питання в світі [10-14] свідчить про необхідність його розвитку в прикладному аспекті військової психології, зокрема, для підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів з урахуванням світового досвіду реалізації аналогічних програм.

Аналіз програм підготовки курсантів як лідерів, що здійснюється у світі, звертає увагу на практику їх змістовності, що вміщується здебільшого у три кредити, дисципліна відпрацьовується протягом не менше року і обов'язково передбачається стажування в польових умовах за прямого або дистанційного керівництва з боку куратора курсанта під час стажування.

Н. Діксон вивчає лідерство та досліджує війну як діяльність, що лише частково є раціональною, спрямованою на досягнення певних цілей, серед яких і отримання бажаної території [2]. Як військовий історик, він бачить релігійні, політичні, економічні чи інші чинники в якості стимулів. Органічну рушійну причину збройних конфліктів Н. Діксон убачає в особливостях конкретних культур та менталітету народів, що дозволило автору говорити по наявності зв'язку мілітаризму з проявами психопатії, про присутність в звичному плінні думок народу – агресора прагнень до всеосяжного панування і зверхності тощо.

Лідерство може бути різноспрямованим (як злий і добрий геній), проявляти себе у різних сферах. Під час майже будь-якої війни своїм завданням певні «лідери» вбачають успіх у великій комерції, це призводить до того, що вкрай незначна меншість осіб може завдати максимальної глибини страждань і болі

великій кількості людей, що практично неможливо у невійськовий час і невійськовій сфері діяльності [2]. Виникнення негативного військового лідерства є, зокрема, наслідком внутрішньоособистісного конфлікту, що проявляє себе надалі в міжособистісній і міжгруповій взаємодії й іноді досягає грандіозного масштабу. Приклади руйнівного військового лідерства і його роль у розв'язанні та веденні війни з наслідками шкоди для людяності не є предметом нашого дослідження.

Водночас, війна здатна позбавити лідерство у військовій сфері панування авторитаризму, формалізму і бюрократії, які процвітають в жорстких спільнотах, у тому числі олігархічних. Для цього навіть успішні генерали з «потвор та індивідуалістів» для надбання якостей справжнього лідерства мають перетворити себе в благородних аристократів духу в своєму сходженні до народної слави [2; 10].

Військово-педагогічний процес вищого військового навчального закладу, згідно з основами військової психолого-педагогічної науки, містить навчання, виховання, психологічну підготовку та розвиток при провідній ролі виховання, на першому місці – патріотичного (В. Ягупов та ін.). Ця суть воєнно-педагогічного процесу враховується при сприянні формуванню офіцера як лідера.

Метою статті є описання умов та особливостей формування курсанта як лідера у справі захисту країни.

Предметом є формування особистості в сукупності відповідної позиції майбутнього офіцера до життя та комплексу лідерських якостей офіцера. При цьому слід пам'ятати про елітарну місію офіцерства як провідної збройної сили суспільства в період війни.

Методи дослідження: досвід підготовки у сфері військового лідерства курсантів вищих військових навчальних закладів західного зразка, методика дослідження комунікативних та організаторських здібностей для виявлення їх прояву у курсантів з використанням анкети Б. Федоришина, тест Дж. Келлі для дослідження спрямованості курсанта та конструктивів його смислової сфери, вибіркові спостереження та експертна оцінка командирів лідерської активності курсантів, психомалюнок за сюжетами «Я», «Я у сім'ї», «Я та інші».

Загальнофілософською основою пошуку стали твори Фалеса, Аристотеля та І. Канта, Т. Шевченка, С. Вейль. Спадщина національної психолого-педагогічної науки залишила нам визнану в світі методологію сприяння розвитку людини як лідера М. Драгомирова, В. Сухомлинського та А. Макаренка, М. Битинського В. Євтимовича, С. Левченка та інших. Позиція у ставленні до життя як місії у суспільстві є дуже важливою для формування лідера (Б. Грінченко, М. Лисенко). Теоретичною основою підходу до рішення цієї проблеми стало теоретичне положення К. Ушинського про мету як системоутворюючий чинник формування особистості.

Аналіз наукової літератури довів, що процес становлення лідера має три складові: інформаційна (отримання курсантами знань про лідерські якості в еталоні та ідеалі людини, офіцера і громадянина), формаційна (формувальна) (здійснення аналізу та самоаналізу власного крокування у покроковому сходженні до способу життя офіцера-лідера) і досвідна складова як компетентна реалізація на практиці знань, умінь, навичок, звичок. Ми свідомо використали термін «формаційна» для використання слова «деформація» як можливої характеристики процесу в іншому напрямку. Сприяння розвитку лідерських якостей можливо завдяки відповідній організації способу життя курсанта, спільними зусиллями педагогічного колективу (педагогічної ради факультету, курсових офіцерів, командирів взводів, викладачів, курсантської спільноти в умовах військового побратимства з активним залученням курсантів старших курсів для обговорення поточних вражень у спеціально сформованих мікрогрупах активного формування офіцерського лідерства).

Діяльність із формування командира-лідера має продовжуватись протягом всього терміну навчання, а її якість підтверджуватись чи спростовуватись (тим самим удосконалюватись) характеристикою на випускника після року служби у військах та аналізом курсантом власної підготовки щодо використання лідерських якостей в керівництві військовим підрозділом за результатами першого року служби.

В організації простору для формування офіцера як лідера-патріота важливим є культурно-мистецький підхід. Одним із механізмів такого формування є механізм укорінення (С. Вейль), коли людина набуває поважного статусу в колективі для життя у суспільному просторі, що є характерним для усього народу країни. Коли українська культура високого світового рівня прищеплена у корені – способі мислення та життя, а курсант є свідомим її носієм у професійному вимірі – слід очікувати гарного і довготривалого результату.

Структурною основою покрокового сходження курсанта до опанування ролі, статусу та авторитету лідера у підрозділі є програма навчальної дисципліни з умовною назвою «Школа офіцерського лідерства».

Для реалізації поставленої мети було поставлено наступні педагогічні завдання: розвивати у курсанта лідерські якості, з одного боку, з іншого – психологічно готувати його і сприяти такому рівневі саморегуляції, який би надавав можливість стресостійкості в екстремальних умовах, виконання функціональних обов'язків за призначенням.

Підходячи до цього завдання, важливим є професійний еталон лідера, що виконує обов'язки в умовах бойового стресу та моральний ідеал, до якого прагне курсант.

Основними якостями лідера в науковій літературі називають: розсудливість, яка допомагає приймати правильні рішення, мужність, що дозволяє дотримувати

ватися обраною стратегією і діяти відповідно під тиском різного роду стресових (фізичних, психологічних, матеріальних тощо) факторів, самовладання (підпорядковувати емоції і пристрасті духу перемоги) і виконання функції лідера як життєвої місії й призначення, справедливість (віддавати належне кожній людині). За цими основними якостями лідера в професіограмі й психогамі майбутнього спеціаліста у відповідній ієрархії мають бути розташовані інші якості, які відображають специфіку спеціальності та спеціалізації військовослужбовця.

Базовими якостями лідерства є служіння Батьківщині (зміст головних положень Присяги та Уставу) та вміння ставити високі завдання перед собою та іншими (великодушність замість малодушності, коли особистісне у цілях переважає над національним та державницьким, що в ситуації бою може виявитись зрадою). На шляху до себе як офіцера-лідера слід урахувувати вікові особливості кожного кроку сходження. Беручи до уваги те, що в умовах війни перший курс не є однорідним за віком, все ж таки можемо говорити про домінування певної вікової категорії. Адаптація до ситуацій прояву лідерських якостей є різною у тих курсантів, що здійснювали бойові дії в АТО і тих, які не перебували в зоні активних бойових дій, важлива орієнтація на еталонні та ідеальні якості лідера, що діє в екстремальних умовах з урахуванням реалій економічного, військового та суспільного життя в країні. При цьому враховують небезпеку, що походить з основних психологічних механізмів руйнування будь-якої системи – викривлення (брехні), формалізму, бюрократії (Токовенко В., 2005), використання влади для реалізації корисних цілей (корупція). Дійсна значущість якостей еталону та ідеалу військового лідера спостерігається у силі духу воїна як діяча у спрямуванні його особистості на великодушну мету: захист власного народу.

У творах К. Д. Ушинського поняття духовності пов'язується з ідеями, які конкретизуються у слові і передаються з покоління в покоління, сягають за межі людського життя. Це ті ідеї, що варті безумовного захисту і стають основою ставлень людини до життя. До таких понять відноситься поняття Батьківщини, яке може бути розглянуте як місце, де зосереджений дух і могили предків. Ключовим поняттям також є поняття народу, яке є діагностико-корекційним за своєю суттю: вагомим є сприйняття народу суб'єктом дії («Ми є народ, якого правди сила ніким звоєвана ще не була» на протипагу сприйняття народу як юрби, якою маніпулюють; шанування або духовних провідників українського народу і справжніх героїв України (Т. Шевченка, Г. Сковороди), поняттям миру як спокійної совісті, що має бути і в умовах війни [9]. Сформованість базових ставлень людини є фундаментом неприйняття інформаційних руйнівних впливів.

Від роздумів над цими та іншими поняттями, через розуміння їх суті походить вироблення стійких ставлень майбутнього офіцера до себе, до народу,

інших людей, оточуючого середовища, до професії, що з часом набуває ознаки стійких та звичних рис характеру поведінки. Моральні та вольові риси характеру як стержньові для офіцера походять з духу істини, що породжується добрим сумлінням та прагненням людини чесно і правдиво виконувати покладені на неї обов'язки.

Походять ці чесноти у поведінці від обраних у способі власного життя цінностей, що обумовлюють ієрархію істотних у своїй сутності дій, думок, єдності свідомих та неусвідомлюваних складових особистості як лідера.

Розгортання особистості майбутнього офіцера як лідера не є простим і починається ще до підготовки у ВВНЗ.

Важливим є рід, сім'я з властивою їм системою ставлень роду до країни, статусу офіцера в суспільстві.

У ранньому дитинстві закладаються основи мислення, дошкільному – взаємовідносин у колективі, молодшому шкільному віці – основи навчальної діяльності, підлітковому – стиль поведінки у колективі, молодшій юності – професійна орієнтація у процесі обрання курсантом окремих дисциплін. У юності вперше стає можливим доросле свідоме самовдосконалення на основі системного аналізу досвіду батьків, наставників, історичного досвіду держави тощо і послідовна робота над собою.

Формувальний шлях лідера є пов'язаним з мудрістю, ввічливістю і благородством, з піднесенням гідності людини [2; 10]. В цьому процесі важливою є побудова неманіпулятивних взаємовідносин між командиром та підлеглими. Для осіб, у досвіді яких були порушення дисципліни, необхідним є аналіз і відпрацювання проблем, що виникли в онтогенезі і певні умови, за яких можливе оновлення. При формації лідерів з осіб з нерозвиненими лідерськими якостями важливо уникати деструктивних взаємовідносин в спілкуванні між тими, хто формує, і тими, кого формують. Серед цих деформаційних впливів є авторитет сили (всупереч силі авторитету).

Однією із закономірностей формування лідера є розуміння того, що «особистість виникає за межами необхідності», отож організація вільного часу, його змістовність має надавати особистості духовного піднесення.

Характерними інструментальними особливостями лідера є організаційні та комунікативні схильності. Сензитивним періодом розвитку організованості є період першого курсу, найбільш чутливим для розвитку комунікативних рис виявився період другого курсу, коли курсант заглиблюється у розуміння якостей товаришів по службі, третій курс – найбільш сприятливий для уточнення спеціально професійних навиків, а четвертий має бути спрямований на інтеграцію отриманих інформаційних, формаційних і досвідних впливів, найбільш продуктивним виявився період стажування у військах.

Становлення лідерських якостей особистості на першому курсі зумовлено формуванням Я-концепції та мірою ідентифікації себе з офіцерами ЗСУ та інтересом до настроїв, громадської думки, традицій та взаємовідносин у навчальному підрозділі.

У цьому процесі покровокого вивіщення (в разі формації) і профілактики деформації важливим є самоаналіз та діалогова форма спілкування в референтній групі курсантів з обміном враженнями – що відбулося за цей час важливого для курсанта у становленні його як лідера, що було складним, що можна було б покращити тощо.

Ключовими у формуванні лідера є вольові риси характеру – відповідальність, самостійність, організованість, звернення до духовної сили, прагнення відповідати взірцеві, духу справедливості.

Наведемо зміст програми «Школа офіцерського лідерства».

Основи пізнання, самоудосконалення та отримання досвіду лідерства в умовах бойового стресу включають у себе поняття лідерства як характеру, розуміння панування характеру над темпераментом у звичній практиці поведінки. Духовні основи та задачі динаміки формування протягом навчання у ВВНЗ спрямованості до високих цілей і розвиток почуття відповідальності. Особистісні якості лідера містять у собі зосередженість на меті, гармонію і рівновагу в організації життя у військових умовах. Курсант має виконувати систематичні вправи по набуттю чеснот лідера (розуму, волі та серця): розсудливості, справедливості, мужності й самоконтролю та похідних якостей лідера, проявляти їх у просторі професійної компетентності. Для майбутнього офіцера важливо порівняти ефект короткочасного ентузіазму та довготривалої дії довіри товаришів у спеціально створеному просторі відповідних педагогічних ситуацій, розрізняти техніку маніпулювання і техніку управління.

Майбутній офіцер має володіти технікою самоконтролю над плином думок, настроїв, методикою мобілізації та релаксації, технологією підняття сили власного духу та морально-психологічного стану підрозділу.

Особистісна ідентифікація курсанта як лідера є ключем до інтеграції колективу як соціального організму з урахуванням традицій, колективної думки підрозділу і перспектив їх розвитку. При цьому на прикладах слід розглянути малодушність, обмеженість та дріб'язковість у взаємовідносинах в колективі.

В умовах АТО програма формування лідера для перемоги на першому курсі містить опанування предметом і завданнями психології лідерських якостей військовослужбовця для дій в умовах бойового стресу. Курсанту як лідеру слід знати основні викривлення мислення за умов втрати позиції лідерства, основні індикатори вияву почуттів – діагностику і прояви радості, гарного настрою, любові, приємного спокою

та страху, розгубленості, виснаженості, роздратованості, печалі.

У справі роботи лідера у перемозі над страхом майбутній офіцер має розрізняти природний і надбаний страх, занурення в переживання або управління страхом, за якого стає можливим самоконтроль та відвага, спокій та радість.

Лідер військового підрозділу має аналізувати інформаційно-психологічні види зброї та психотропні засоби, їх дію на особовий склад і протидію [3].

Складовою опанування програми психологічного сприяння розвитку лідерських якостей є опанування поняттями героїзму та мужності. Мужність ми розуміємо як поєднання сміливості, витримки, наполегливості і рішучості, героїзму як найвищого виявлення самовідданості, відваги, хоробрості завдяки виявленню моральних, психологічних та фізичних зусиль індивіда.

Лідер створює команду адекватного реагування в умовах жажів війни. Йому необхідні відкритість, уява та інтелект, потрібні для прийняття правильного рішення.

Лідерські якості неможливо звести до певного стереотипного набору, але є певні характеристики, що відрізняють військового лідера в часи війни: «його розумові здібності подвоюються серед реву гармат» [2].

Для лідерства необхідно привести в гармонію веління совісті й необхідність проявляти агресію.

Майбутній офіцер має бути ознайомлений з високими стандартами лідерства у боротьбі за гідність українського народу та недоторканість кордонів української держави (В. Бадрак).

Залучення всіх членів групи, колегіальність і неперервність розглядаються як принципи керівництва та їх реалізація в умовах військової діяльності в екстремальних умовах.

Лідером має встановлюватись зв'язок між керуючою та керованою системами, проводиться оцінка морально-психологічного стану підрозділу.

Осмилення суті лідерських якостей та набуття досвіду лідерської поведінки передбачає аналіз нервово-психічної та моральної стійкості лідера при виконанні бойових завдань.

Формування взаємовідносин у підрозділі на основах спільності ґрунтується на таких поняттях, як емпатія, дружба, радість і милосердя – чеснотах командира.

Майбутній офіцер як лідер має володіти технікою впливу на неусвідомлену сферу колективу, створення джерел конструктивного настрою у підрозділі, відпрацювати техніку переформування колективної думки підрозділу, знати специфіку комунікації у підрозділі з сепаратистськими настроями і специфіку комунікації лідера у підрозділі з вмістом осіб із різними формами психічної залежності, специфіку комунікації з особами з проявами агресії.

Золоте правило отримання інформації в період інформаційно-психологічної війни, що має враховувати лідер: отримувати інформацію з перевіреного джерела, а не з того, що саме тебе шукає. При цьому є важливим у будь-якому випадку діагностувати об'єкт і мету інформаційно-психологічного впливу.

Після проходження навчання офіцерському лідерству курсантом випускного курсу має бути здійснена орієнтація на опанування служіння ідеї захисту українського народу як смислу життєвого і професійного призначення, сутністю самоудосконалення і конструктивного ставлення до життя.

Гартування характеру лідера має відбуватися у несприятливих умовах служби, передбачати поведінку в умовах невдачі, неуспіху, у тому числі, в ситуаціях порушення дисципліни.

Кожний офіцер-випускник ВВНЗ має бути здатним на прийняття самостійного рішення на рівні первинної ланки управління і володіти алгоритмом власного удосконалення лідерських якостей на майбутнє. В характері офіцера має викарбуватися механізм сходження у разі піднесення, а також готовність і сила почати «з нуля».

Також гартування характеру відбувається і в умовах слави, успіху, благоустрою. Тому під час підготовки офіцера як лідера використовуються педагогічні ситуації випробування славою, успіхом, випробування підвищенням чи ситуацією несправедливо отриманого статусу.

Здійснення лідером контролю над стресовими переживаннями передбачає самокорегування думок та настроїв, зняття напруження та володіння засобами підтримки бойового духу, опанування ролі військового товариства в період післябойової психологічної травми, володіння технікою протидії емоційному вигоранню і моральному спустошенню, знання основ конструктивної поведінки лідера в підрозділі з належністю підлеглих до різних конфесій (на основі спільної мети захисту країни).

Засобом формування лідера є педагогічні задачі – ситуації, вправи, організація навчально-вихованого процесу у ВВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барко В.І. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України / В.І. Барко, О.В. Бойко, Ю.Б. Ірхін. – К. – 2008. – 200 с.

2. Діанін-Гарвард О. Як формувати свою особистість: шлях лідера / О. Діанін-Гарвард. – Львів: Свічадо, 2014. – 178 с.

3. Осьодло В. І. Інформаційно-комунікативні технології в гуманітарній сфері Збройних сил України: досвід, проблеми, перспективи: Підручник / В. І. Осьодло, В. В. Стасюк, В. П. Шевчук та ін. / За заг. ред. В. Радецького. – К.: НАОУ, 2007 – 492 с.

4. Карамушка Л. М. Психологічний аналіз особливостей роботи конкурентноздатних управлінських

Справа крокування курсанта до офіцерського лідерства є по суті духовним вивіщенням (з можливими періодичними послабленнями) сили керівництва підлеглими.

Розгортання особистості майбутнього офіцера як лідера не є повністю залежним від становлення особистості у період підготовки у ВВНЗ, а покладається на попередньо вибудований фундамент.

Велике значення має підвищення загальної психологічної культури майбутніх офіцерів в курсантський період, розуміння ними кожного вікового етапу для розвитку лідерських якостей особистості.

У певних випадках перебудова та практично повне оновлення особистості призводить до постановки людини на шлях лідерства у служінні справі захисту гідності народу та недоторканості кордонів держави з боку будь-якого ворога.

Результати наших досліджень показали, що за період підготовки курсанта в плані розвитку базових та основних чеснот лідера, комунікативних та організаторських схильностей було досягнуто значущих змін. При цьому важливо, що вдалося більше розвинути організаторські здібності, порівняно з комунікативними. Пояснення цьому ми знаходимо, зокрема, у тім, що комунікативні здібності у своїй основі мають типологічні особливості нервової системи, інтравертованість чи екстравертованість, а особистість – відповідну потребу у спілкуванні.

Важливим є розуміння лідера як відповідного характеру особистості, тому що лідерство реалізується саме через характер, в розсудливості, справедливості, мужності. У вищому військовому навчальному закладі ці якості можуть проявити себе на початковому рівні й дати довготривалий результат. Разом з тим, без спрямованої програми власних зусиль суб'єкта активності особистісні якості потенційного лідера здатні не тільки деформуватись, але і перейти на рівень навіть нижче вихідного. Тому слід урахувувати і спонукати, заохочувати і вказувати приклад крокування до справжнього доброго і компетентного, нефальшивого лідерства.

команд в освітніх організаціях / Л. М. Карамушка, О. А. Філь // Актуальні проблеми психології. Том. 1.: Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К.: Міленіум, 2005, частина 16. – С. 15-35.

5. Кревельд М. / Трансформація війни / М. Кревельд. – Пер.с англ. – М.: Альпіна Бизнес Букс, 2005.–344 с.

6. Максименко С. Д. Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості / С. Д. Максименко // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 24. – С.7-16.

7. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України / За заг. ред. В.В.Стасюка. – К. – 2012. – 463 с.

8. Бойко О. В. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: Навчально-методичний посібник / О. В. Бойко, Г. П. Воробйов, В. М. Замана, Л. В. Коберський, В. М. Муженко, П. П. Ткачук, А. М. Романишин / За ред. Г. П. Воробйова. – Львів: АСВ, 2012. – 430 с.

9. Зелінський А. Сосяки: духовність на часи війни / А. Зелінський. – Львів, 2015. – 125 с.

10. Рыбалко В. В. Психология чести и достоинства личности: Культурологические и аксиологические аспекты: научно-методическое пособие / В. В. Рыбалко. – Одеса: Интерпринт, 2010. – 413 с.

REFERENCES

1. Barko, V. I., Boiko, O. V., Irkhin, Yu. B. (2008). *Formuvannia liderstva i prykhynosti do zdorovoho sposobu zhyttia u viiskovosluzhbovtiv i pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Formation of leadership and commitment to healthy lifestyle among uniformed personnel authorities of Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Dianin-Harvard, O. (2014). *Yak formuvaty svoiu osobystist: shliakh lidera [How to form one's personality: the way of the leader]*. Lviv: Svichado [in Ukrainian].

3. Osodlo, V. I., Stasiuk, V. V., Shevchuk, V. P. (2007). *Informatsiino-komunikatyvni tekhnologii v humanitarnii sferi Zbroinykh syl Ukrainy: dosvid, problemy, perspektyvy [Information and communication technologies in the humanitarian sphere of the Ukraine Armed Forces: experience, problems and prospects]*. V. Radetskyi (Ed.). Kyiv: NAOU [in Ukrainian].

4. Karamushka, L. M., Fil, O. A. (2005). *Psikhologichniy analiz osoblyvostei roboty konkurentnozdatnykh upravlinskykh komand v osvitchnykh orhanizatsiiah [Psychological analysis of the characteristics of competitive management teams in educational institutions]*. *Aktualni problemy psikhologii – Relevant issues of psychology*, 16, 15-35. (Vol. 1). S. D. Maksymenko, L. M. Karamushka (Eds.). Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

5. Kreveld, M. (2005). *Transformatsiya voyny [Transformation of war]*. Moscow: Alpina Biznes Buks [in Russian].

6. Maksymenko, S. D. (2014). *Liderstvo yak funktsiia profesiinoi psikhologichnoi kompetentnosti osobystosti [Leadership as a function of the individual professional psychological competence]*. *Problemy su-*

11. Vroom V. *Leadership and Decision Making* / V. Vroom, P. Yetton. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1983. – 290 p.

12. Meyer T. *McChrystal and a Grain of Salt* [Electronic resource] / T. Meyer // *The Military Leader*. – Mode of access: www.themilitaryleader.com/more-important-than-rank

13. Namara P. *An Evolutionary Psychology of Leader-follower Relations* / P. McNamara, D. Trumbull. – Nova Publishers, 2007. – 131 p.

14. Dixon N. F. *On the Psychology of Military Incompetence* [Electronic resource] / N. F. Dixon. – 2012. – Mode of access: [http:// combatreform.org/militaryincompetence.htm/](http://combatreform.org/militaryincompetence.htm/)

chasnoi psikhologii – Issues of modern psychology, 24, 7-16 [in Ukrainian].

7. Stasiuk, V. V. (Ed.). (2012). *Moralno-psikhologichne zabezpechennia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine]* [in Ukrainian].

8. Boiko, O. V., Vorobiov, H. P., Zамана, V. M., Koberskyi, L. V., Muzhenko, V. M. (et.al.) (2012). *Orhanizatsiia psikhologichnoi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv Sukhoputnykh viisk: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Organization of psychological training of the units of the Land Forces]*. H. P. Vorobiov (Ed.). Lviv: ASV [in Ukrainian].

9. Zelynskyi, A. (2015). *Soniakhy: dukhovnist na chasy viiny [Spirituality in the war]*. Lviv [in Ukrainian].

10. Rybalko, V. V. (2010). *Psikhologiya chesti i dostoinstva lichnosti: Kulturologicheskie i aksiologicheskie aspekty: nauchno-metodicheskoe posobie [Psychology of honor and dignity: Cultural and axiological aspects]*. Odesa: Interprint [in Russian].

11. Vroom, V & Yetton, P. (1983). *Leadership and Decision Making*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press [in English].

12. Meyer, T. *McChrystal and a Grain of Salt. The Military Leader*. Retrieved from: <http://www.themilitaryleader.com/more-important-than-rank> [in English].

13. Namara, P., Trumbull, D. (2007). *An Evolutionary Psychology of Leader-follower Relations*. Nova Publishers [in English].

14. Dixon, N. F. (2012). *On the Psychology of Military Incompetence*. Retrieved from: <http://combatreform.org/militaryincompetence.htm>. [in English].

Людмила Анатольевна Снигур,
доктор психологических наук, профессор, Военная академия,
Эдуард Иванович Сарафаниук,
кандидат педагогических наук, профессор, Военная академия,
Владимир Владимирович Луханин,
преподаватель, Военная академия,
ул. Фонтанская дорога, 10, г. Одесса, Украина,
Валентин Владимирович Ворона,
преподаватель,
Национальный университет «Одесская морская академия»,
ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, Украина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЗАДАЧИ ВЫСШЕЙ ВОЕННОЙ ШКОЛЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ БУДУЩЕГО ОФИЦЕРА КАК ЛИДЕРА

В статье представлены результаты исследования возможностей содействия становлению личности курсанта как лидера в высшем военном учебном заведении. Целью статьи является описание условий и особенностей формирования курсанта как лидера в деле защиты страны. При этом следует помнить элитарную миссию офицерства как ведущей вооруженной части общества в период войны. Использовались такие методы исследования, как анализ опыта подготовки в сфере военного лидерства курсантов высших военных учебных заведений западного образца, методика исследования коммуникативных и организаторских способностей для выявления их проявления у курсантов с использованием анкеты Б. Федоришина, тест Дж. Келли, выборочные наблюдения и экспертная оценка, психорисунок по сюжетам «Я», «Я в семье», «Я и другие». Анализ научной литературы показал, что процесс становления лидера состоит из трех составляющих: информационной составляющей (получение курсантами знаний о лидерских качествах в идеале человека, офицера и гражданина), формационной (формовочной) составляющей (осуществлении анализа и самоанализа собственного восхождения) и опытной. Содействие развитию лидерских качеств возможно благодаря соответствующей организации образа жизни курсанта, совместными усилиями педагогического коллектива с активным привлечением курсантов старших курсов для обсуждения текущих впечатлений в специально сформированных микрогруппах активного формирования офицерского лидерства. Важным является осуществление анализа и самоанализа развития лидерских качеств с помощью военного общества, получение курсантами знаний о лидерских качествах и компетентная реализация знаний на практике. Лидерство реализует себя в характере личности. Благоразумие, мужество и справедливость в служении идее защиты неприкосновенности границ, государственности и народа Украины и умение ставить высокие задачи перед собой и другими являются базовыми качествами лидера.

Ключевые слова: формирование, личность, курсант, лидер, защитник, добродетель.

Liudmyla Snihur,
Doctor of Psychology, professor, Odessa military academy,
Eduard Sarafaniuk,
PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), professor, Odessa military academy,
Volodymyr Luhanin,
lecturer, Odessa military academy, st. Fontanskaya road,
10, Odessa, Ukraine,
Valentin Vorona,
lecturer, National University "Odessa Maritime Academy",
8, Didrikhsona Str., Odessa, Ukraine

PSYCHOLOGICAL BASES OF IMPLEMENTING A TASK OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR FORMING FUTURE OFFICERS AS LEADERS

The article presents the results of studying the opportunities for promoting the development of cadets as leaders at higher military educational institutions. The following methods were used: analysis of teaching experience in the field of military leadership of cadets studying at higher military educational institutions of western style; the technique of examining communicative and organisational skills for identifying their manifestation in students using the questionnaire by B. Fedorishin, test by J. Kelly, sample surveys and expert assessment, psychological drawing "Me", "I in a Family", "Other People and I". The review of the scientific literature has shown that the process of the development and formation of a leader consists of three components: informational component (acquiring knowledge about leadership qualities in the ideal of a man, an officer and a citizen), formational component (the analysis and self-analysis of one's ascension) and experience component. The promotion of leadership qualities is possible due to the organisation of a concrete style of cadet's life, the joint efforts of the teaching staff with the active involvement of

senior cadets into discussion of current experiences in a specially formed microgroup aimed at the active formation of officers' leadership. The analysis and self-examination of leadership qualities development with the help of the military community, knowledge about leadership and competent implementation of the obtained knowledge into practice are very important aspects in the process of the formation of cadets as leaders. Leadership is manifested in the character of an individual. Prudence, justice and courage as well as the ability to set oneself a mission are the basic qualities of a leader.

Keywords: formation, person, cadet, leader, protector, virtue.

Подано до редакції 10.04.2016

УДК: 378.124+37.091.212+37.016:172

Олена Юрївна Булгакова,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту,
Одеський національний політехнічний університет,
пр. Шевченка, 1, м. Одеса, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ У ВИЗНАЧЕННІ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ»

Поняття психологічної готовності розглядається з позицій методологічних принципів детермінізму, єдності свідомості і діяльності, принципу розвитку з огляду на реціпрокні відношення у діаді «активність – відображення». Наведено міркування щодо поняття психологічної готовності у розрізі змісту поняття «стан», «психічний стан», «суб'єктивна раціональність», «особистість», «діяльність». Сформульовано висновок про психологічну готовність як складне інтернальне особистісно-діяльнісне утворення. Загальний висновок статті полягає у судженні про суб'єкту природу психологічної готовності, у світлі якої досліджуване поняття отримує ознаку переживання власної суб'єктивності у розрізі бажаної та передбачуваної ситуації активності, яка має ту чи іншу міру особистісної значущості.

Ключові слова: психологічна готовність, соціальна взаємодія, система відносин, суб'єктивність.

У вітчизняній науці теорія соціальної взаємодії представлена працями Г. М. Андрєєвої, Ю. Г. Волкова, В. І. Добренькова, Л. Г. Іоніна, А. І. Кравченко, С. А. Кравченко, Л. М. Москвичова, Г. В. Осипова, Ф. Р. Філіппова, С. С. Фролова, В. О. Ядова. Особливу значущість проблематика соціальної взаємодії отримує у контексті діяльності ВНЗ, яка потребує врахування притаманних їй закономірностей у процесі актуального здійснення інтерактивних стосунків у системі «викладач – студент», де на перший план висувається формування системи цінностей майбутнього фахівця, з огляду на здійснення професійних функцій дипломованих фахівців у майбутньому. Зазначене найбільш повно відображається у понятті психологічної готовності випускників вишу до професійної діяльності та соціальної взаємодії загалом.

Наші міркування про психологічну готовність студентів до соціальної взаємодії базуються, у першу чергу, на загальноприйнятих *методологічних принципах* вітчизняної психології – принципах детермінізму, єдності свідомості та діяльності, розвитку, згідно з якими ми маємо визначити детермінанти психологічної готовності та їх конкретизацію у реціпрокних відношеннях у діаді «активність – відображення» у

контексті діалектичних протиріч, вирішення яких слугує джерелом розвитку.

Методологічний базис міркувань про сутність психологічної готовності студентів до соціальної взаємодії потребує таких основоположних категорій, як категорії *загального* (певна властивість або відношення, характерні для даного класу предметів, подій) [20, с. 447], *особливого* (виявляє загальне в його реальному, конкретному втіленні) [20, с. 469], *одиночного* (специфічні неповторні особливості, унікальна якісна і кількісна визначеність) [20, с. 183].

Загальним у нашому випадку є поняття «готовність» (див. Б.Г. Ананьєв, О.В. Веденов, В.А. Крутецький, С.М. Либін К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, П.А. Рудик та ін.), що містить суттєві ознаки, в яких відтворюється загальна ідея «бути готовим до чогонебудь», необхідні й достатні для одержання шуканого результату. *Особливим* виступає поняття «психологічна готовність» (В.Ф. Жукова, Ф.І. Іващенко), ознака психологічності якого вказує на існування в готовності певного суб'єктного підґрунтя з огляду на його виникнення, розвиток та функціонування у складі цілісної діяльнісної системи. *Одиночним* є поняття «психологічна готовність до певної активності» (О.М. Краснорядцева, Н.Д. Левітов, А.К. Маркова,